

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

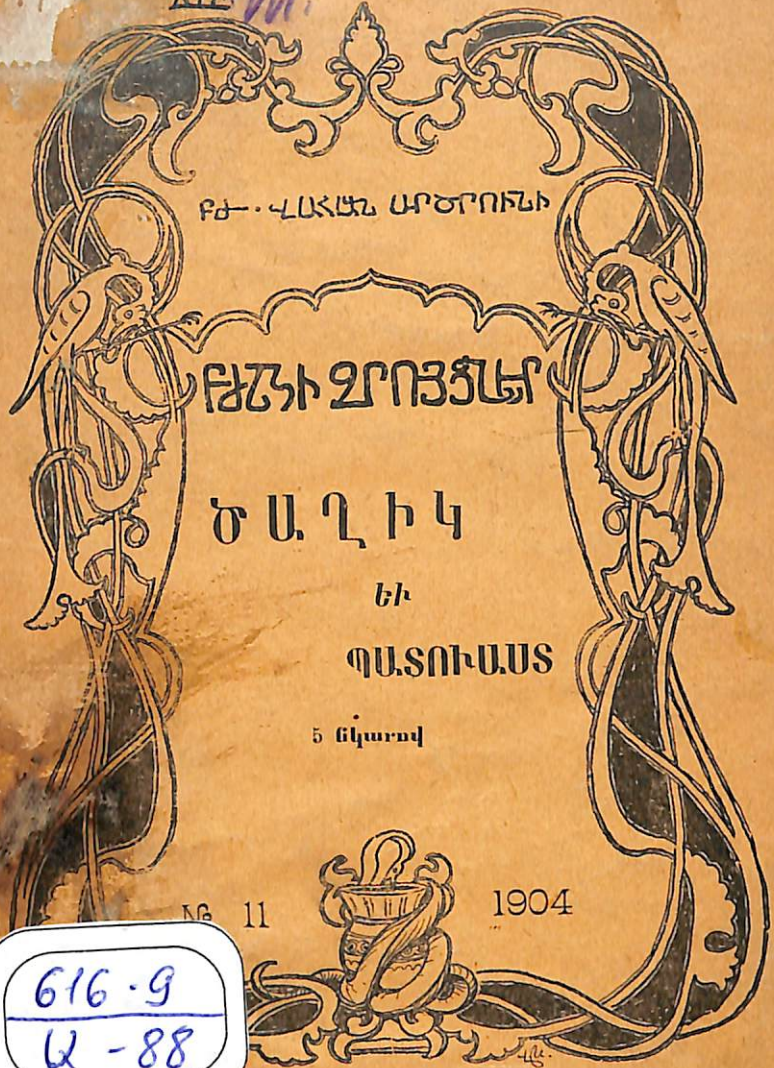
պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

XIX

ԲԺ՝ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱՐԾՐՈՒՄԵՆ

ԲՆԻՇԻ ԶՐՈՅՑՆԵՐ

Ծ Ա Ղ Ի Կ

ԵՒ

ՊԱՏՈՒԱՍՏ

5 ԵԿԱՐԱԿ

№ 11

1904

616.9
Ձ - 88

ԱՌԱՆՁԻՆ ԳԻՆՆ Է 15 ԿՈՊ.

30 JUL 2010

61610
Q.88

ԲԺ. ՎԱՀՆԵ ԱՐԾՐՈՒՆԵՐ

610
19-ԱՐ

Բ Ժ Ծ Կ Ի Զ Ր Ո Յ Ց Ն Ե Ր № 11

ԾԱՂԻԿ ԿՍՄ ԾԱՂԿԱԽՏ

ԵԻ

Պ Ա Տ Ո Ւ Ա Ս Տ

1003
9983

Նկարագրող

Թ Ի Յ Լ Ի Ս

Տպարան «ՀԵՐՄԷՍ» Միկայել. փող. № 81.

(14)

ՄՍՍՆ ԱՌԱՋԻՆ

Ծ Ա Ղ Ի Կ

1. ԻՆՉ Է ԾԱՂԻԿԸ

Ծաղիկը վարակիչ հիւանդութիւն է: Վարակը (վարակիչ թոյնը) գտնուում է բըշտիկներէ թարախի մէջ. եթէ վերցնենք այդ թարախից և պատուաստենք առողջ մարդի, կհիւանդացնենք նրան: Մինչև անգամ չորանալուց էլ թոյնը չի ոչնչանում:

Գեռ ևս ծաղիկի իսկական յարուցանող միկրոբը գտնուած չէ, բայց պէտք է ենթադրել, որ այս հիւանդութեան (ինչպէս և բոլոր վարակիչ հիւանդութիւնների) պատճառն էլ մի միկրոբ է, որը գտնուում է միմիայն բշտիկների թարախի մէջ *): Եւ, յիշուած, հիւանդի ուրիշ ոչ մի արտադրութիւն վարակիչ զօրութիւն չունի. ոչ թուքը, ոչ մէզը, ոչ քրտինքը, ոչ էլ արիւնը:

*) Տես մեր «Վարակիչ հիւանդութիւնները և նրանց թոյնը» գրքակը:

անգուշակութիւնը ու սգիսութիւնը անազնի քանակութեամբ գտնուող են խում մեր միջից: Ռուսաստանի խոհերում, որտեղ զարգացող դեռ եւս չի նանայել ծաղիկապատուաստութեան անհրաժեշտութիւնը, այսօր էլ ծաղիկը շատ մարդ է կորուսում: Այսպէս, Վիսսսիի նամակում 1875 թուին ծաղիկից մեռաւ 12,760 հոգի, իսկ Կազանի նահանգում—61,000, 1804—10 թ. Ռուսաստանում մեռաւ 827 հազար մարդ:

Մեր մէջ եւս մեծ կորուստ է անում ծաղիկապատ: Ճիշտ տեղեկութիւններ չունենք գոնեի թուի մասին, որ ամեն արիւնք ստանում է այս հիւանդութիւնը, սակայն ամեն ընթացող կլիշի անհաւատ մի բանի մահուան դէպքեր եւ տեսած կլիշի բազմաթիւ կայեր, խուլեր ու չեչուս դեմքեր:

Այս գոնեք կապուելին, այս կայերը ու խուլերը կորուցած ու խլացած չէին լինի այժմ, եթէ ծնողները հասկացած լինէին ծաղիկի վտանգները ու ժամանակին հոգալին իրանց երեխաներին փրկելու մասին:

Այս գիրքն էլ ճիշտ այն հարստակով էմբ գում, որ սովորեցնում է ծնողներին իրանց զաւակներին այդ սարսափելի ծաղիկը պաշտպանելու:

Գ. Բ. Ա. ԳՆՏՐՈՒՆԵՆ

Է Գ Ո Ւ Ա Ր Գ Ջ Ե Ն Ն Ե Ր

Ճաղիկի առաջին տպումստար. ծնուեց 1749 թուին, մայիսի 17-ին. մեռա 1823 թ. լուով. 26-ին. 74 տարեկան հասակում:

(Չ.իլիամ Յորդեի ձեռագրից, որ մատուցած էր անդլիսացի Թագատր Գեորգ 1V-ին):

Ծաղիկի թոյնը շատ թուուցիկ է, այսինքն. հեշտութեամբ է անցնում օդի միջով: Այնպէս որ, ոչ միայն վարակում են այն անձինք, որոնք շփուում են հիւանդի հետ, ինչպէս նրան, լուանում են նրա շորերը և այն և այլն, այլ և նրանք, որոնք մտնում են մի քանի բոսէով հիւանդի սենեակը և դուրս գալիս: Պատահում է, որ տնից ստան է անցնում վարակը: Յաճախ էլ մի անձի միջոցով է կատարւում վարակումն, այսինքն. մի մարդ շփուելով հիւանդի հետ ինքը չի վարակւում, այլ վարակը տանում է դուրս (հագուստի, ձեռների հետ) և մի ուրիշի վարակում: Դիակներն էլ վարակիչ գորութիւն ունին: (Ինչպէս Վասիլի Սահայն պէտք է դիտենանք, որ այդ ցար վարակիչ է նոյն իսկ բշտիկներ դուրս տարուց առաջ: Իրան զգումստանս մամիկ Սսենք նոյնպէս, որ ծաղիկի վարակը չափազանց դիմացիուն է: Նա կարող է մի տարի և աւելի թագնուած մնալ և էլի վարակել մարդկանց: Եղել են դէպքեր, երբ հիւանդը մի ամբողջ տարի հեռացրած է եղած մի տնից, և մի տարուց յետոյ այդ տունը մտնողը վարակուել է:

2. ՎԱՐԱԿՈՒՄԸ
 Վարակը մտնում է մեր մարմնի մեջ գլխաւորապէս օդի հետ շնչառութեան միջոցին: Օդի հետ մտնում է նա մեր թոքերը, թոքերի մէջ խառնուում է արեան հետ, այնտեղ աճում է ու թուեւորում մեզ: Այսպէս է առատարակ կատարուած վարակում: Բայց կարող է պատահել նոյնպէս, որ այդ քոյնը ուղղակի ընկնի մեր արեան մէջ մի որևէ վէրքի, կամ պատուածի ու քերծուածի միջով: Ոչ մի հասակի մարդի չի խնայում ծաղիկը: Մինչև անգամ եղել են դէպքեր, որ նորածին երեխան ծնուելիս ծածկուած է եղել ծաղիկի ցանով (դուրս տուածով): Այդ պատահում է, երբ մայրը ծննդաբերութեան ժամանակները ծաղիկ է ունենում: Ծաղիկը ինչպէս առել ենք, տարածուած է ամեն երկրներում, ամեն կլիմայում ու եղանակներում: Մի անգամ հիւանդացածը ընդհանրապէս այլևս չի վարակւում: չափազանց հազիւ է պատահում, որ երկրորդ անգամ մարդ հիւանդանայ, իսկ երեք անգամ — երբէք:

3. ԾԱՂԻԿԻ ԱՆՏԱՆԻՇՆԵՐԸ
 Մտնում ենք ծաղիկով հիւանդի սեւեռեակը, ձեռ ենք տալիս նրան-իրան կամ իրերին, շնչում ենք վարակուած օդով ու վարակում: Սակայն իսկոյն չենք հիւանդանում: Անցնում է 10—14 օր, վարակը կամայց-կամայ աճում է մեր արեան մէջ և մենք ոչինչ չենք զգում: Ծշմարիտ է ոչինչ չենք զգում, ցաւի ոչ մի նշան չկայ մեզ վրա, բայց այնուամենայնիւ մենք արդէն վարակուած ենք և մինչև անգամ ուրիշներին էլ կարող ենք վարակել: Թող տարօրինակ չթուէի անաճս: Պատմեմ մի դարմանալու դէպք, որ հայտատու է ինչ որ ասեցի: Մի հիւանդանոցում պատկեր էր մի հիւանդ, որի վէրքերը չէին ծածկուում: Այդպիսի դէպքերում վէրքերի առողջանալը արագացնելու համար այսպէս են վարուում: Նոյն հիւանդի կամ մի ուրիշ մարդի մաշկից փոքրիկ բարակ կտորներ են կտրում ու դնում վէրքի վրա (պատուաւոր են անում), այդ կտորները կաշու մեծ են, աճում-տարածում ու վէրքը շուտով ծածկուում է նոր

մաշկով: Յիշած հիւանդանոցումն էլ նոյնն արեցին: Մի հիւանդ կար, որի վերքը չէր բուանում և հարկաւոր էր այդ ձևի պատուաատ անել: Հէնց այդ միջոցին մի կընոջ թևը պիտի կարէին: Բժիշկը օգտուեց կորած թևի մաշկով և նրանից կտորներ վերցրեց ու պատուաստեց յիշած հիւանդի վերքի վրա:

Հիմի տեսէք թէ ինչ պատահեց:

Մի քանի օրից յետոյ կնոջ մարմնի վրա դուրս աուեց ծաղիկի բշտիկներ և երկու օր անց, այն հիւանդն էլ, որին պատուաստել էին այդ կնոջ թևի կաշին, բընուեց ծաղիկով:

Կասկած չկայ, որ թևը կտրելու ժամանակ, այդ կինը արդէն վարակուած էր ծաղիկի թոյնով, թէև դեռ ոչ մի նշան չկար վրան: Հիւանդութիւնը մի քանի օրից յետոյ միայն երևան եկաւ, բայց քանի որ պատուաստի մաշկի կտորների մէջ էլ թոյն կար արդէն, այն մարդն էլ վարակուեց...

Այսպէս ուրեմն, 10—14 օր է հարկաւոր, որ ծաղիկի թոյնը արտայայտուի մի որևէ ախտանշանով:

Այս ժամանակասիջոցը, — թոյնը ընդունելու ընկալից մինչև հիւանդութեան ախ-

տանիշների երևալը, — կոչուում է զաղսնի կամ խոնուսն քղասն:

Անցաւ այս շրջանը. վարակման 14-րդ օրն է: Յանկարծ մի սառաիկ դողցոց վրա է սալիս, որը տևում է $1\frac{1}{2}$ ժամ, մի ժամ և աւելի, ու մարմնի տաքութիւնը արագ բարձրանում է և մի քանի ժամուայ մէջ հասնում 39—40 աստիճանի *): Ջերմի հետ, ի հարկէ, արագանում է նաև պուլսը (զարկերակը), որը մի րոպէում 120—150 անգամ է խփում, շնչառութիւնը ծանրանում է, հիւանդը հեռւմ է, սրտեղանում, իսկ երեխաները ունենում են ուշագնացութիւն, կարկամումներ, զանաւնցանք և այլն:

Միևնոյն ժամանակ սոսկալի ջարդող գլխացաւը հանդիստ չի սալիս հիւանդին. նոյն ձևի ցաւեր են զգացում մէջքում, ոտերին ու թևերին:

Ախորժակը, ի հարկէ, կորած է, բերանից զարշահոտութիւն է բուրում, լեզուն չոր է ու սպիտակ փառով ծածկուած, փորը կապ: Յաճախ սրախառնութիւն և փրսխումն: Ամբողջ մարմինը կարծես այրուած է:

Աչքերը կարմրում են ու արտասուքով

*) Մարմնի տաքութիւնը չափելու մասին տ. Ա. Ս. № 1

լցւում, հիւանդը լուսին չի կարող նայել: Երբեմն բզազաւ է առաջ գալիս և ու հագ: Մէջը սաստիկ մուք է դու նուազ քանակով: Երբեմն քթից արիւնհոսութիւն է լինում: Գիտե՞ք, որ շարունակ հիւանդը տանջւում է և դեռ անկարելի է որոշել թէ ինչ է լինելու հիւանդի դրս թիւնը: Ի հարկէ եթէ քաղաքում կամ գիւղում ծաղիկ կայ, պէտք է ենթադրել, որ ծաղիկ է լինելու: Զմոռանանք ասել, որ այս երկու-երեք օրուայ մէջ մարմնի վրա զանազան բշտիկներ ու ցաներ են դուրս անալիս, բայց արժանք ոչ մի նմանութիւն չունեն ծաղիկի իսկական բշտիկների հետ: Այս շրջանում հիւանդը կարող է մեռնել: Երբեմն էլ ցաների հետ կամ առանց ցաների մաշկի վրա երևում են զանազան արնակոյտեր, որոնք քորոցի գլխի չափ մուք-կարմիր բծիկներ են: Երբ այս արնակոյտերը շատ են տարածուած լինում մարմնի վրա, նրանք կարող են տեղ-տեղ միանալ և ընդարձակ բծեր կազմել, ինչպէս պատահում է փոքր ներքևի մասում: Այս դէպքերում արնահոսութիւն է լինում բերանից ու յետքից: Մէզն ու կղկղանքը նոյնպէս արնա-

խառն են լինում: Այս ձևը ամենածանր ծաղիկն է, որից համարեալ բոլորը մեռնում են դեռ իսկական ծաղկացանից առաջ: Երբ Դոզոցից ու տաքութեան բարձրանալուց 3-4 օր անց, դէմքի ու գլխի վրա դուրս են անալիս ծաղիկի իսկական պղուկները (ծաղկացան), մի օրից յետոյ, նոյն ցանը ծածկում է մարմինը: Եւ ճատրճատր թեաներ թէ ինչ տեսք ունի այդ ցանը: Զմոռանալով 4. ԾԱՂԻԱՅԱՆԸ

Սկզբում քթի, բերանի շուրջը ու ճակատի վրա երևում են կարմիր բծիկներ: Եթէ մատով սեղմենք այս կարմրած տեղերը, բծիկները մի վայրկեան կկորչեն ու զարձեալ կսորոգուեն: Այդ նշանակում է, որ դեռ միայն արիւն է լցուել այդ տեղերում մաշկի մէջ, մաշկը բծիկների տակ քիչ ուսած է և քոր է տալիս ու այրում է: Հետեւեալ օրը բծիկները մուք-կարմիր գոյն են ստանում և միևնոյն ժամանակ դառնում են մանր կծիկներ-պղուկներ, որ կարելի է շօշափել, եթէ կամաց մատը վերայով անցկացնենք: Մի օր էլ անց, այսինքն հիւանդութեան 6-րդ օրը, այս կծիկների գա-

զաթը լցում է թափանցիկ պարզ հեղուկով, կազմելով բոսիկներ: Հեղուկը քանի գրնում շատանում է, յետոյ բշտիկների գազաթը պճում է (փոս է ընկնում) և կազմում է ծաղիկի պոքսը, իսկ չորս կողմը մաշկը կարմրում է: Երբեմն ցանը սաստիկ խիտ է լինում, ամբողջ դէմքն ու մարմինը ծածկուած են այսպիսի ցանով: Պզուկները կարող են միանալ իրար, ձուլուել և այն ժամանակ դէմքը այլանդակ է դառնում, աչքերը չեն բացւում, որովհետեւ կոպերն ուռած են: Միևնոյն ձևի բշտիկներ դուրս են տալիս նաև քթի, բերանի խողովներում, ըմպանի ու սոսորրի, շնչափողի վրա և այլն:

Հէնց որ մարմինն սկսում է դուրսալ, ջերմը պակասում է, նուազում են նոյնպէս ցաներ: Բայց այս բոլոր ժամանակաւոր է, եւ երբ բոսիկներն սկսում են քարախանալ, քէ սափութիւնը եւ քէ միւս երեւոյթները նորից սասկանում են:

Թարախանումն սկսում է ընդհանրապէս հիւանդութեան 9-րդ օրը:

Բշտիկների միջի հեղուկը, որը մինչև այդ բոլորովին պարզ ու թափանցիկ էր, սկսում է պղտորուել ու դառնում է թարախ: Բոսիկը դառնում է քարախաբոսիկ:

բշտիկը մեծանում է, նրա շուրջը սաստիկ կարմրում է ու բորբոքւում, և թարախը այնպէս է լցնում բշտիկը, որ վերև յիշած փոսիկը (պորտը) ուղղւում է:

Այսպէս ուրեմն, իններորդ օրից յետոյ, ծաղիկը իր վերջնական ձևն է ստանում, որը ամենքին յայտնի է: Այժմ ամբողջ դէմքն ու գլուխը ծածկուած են փոքրիկ թարախալոյտիկներով, որոնք շատ թէ քիչ խիտ են լինում, երբեմն էլ այնչափ խիտ, որ իրաց են կպչում ու խառնւում: Այդ ժամանակ հիւանդի դէմքը բոլորովին անճանաչելի է դառնում: Շատ է դուրս տալիս նոյնպէս մատերի վրա և հիւանդները սաստիկ այրոցք ու ցաւ են զգում: Իսկ ձեռների ափերն ու ոտերի տակի մաշկը չափազանց հաստ ու ձգուած է լինում. նրանց վրա բըշտիկներ չեն գոյանում, այլ մնում է միայն կարմրութիւն:

Վերջապէս 12—13-րդ օրերը բշտիկներն սկսում են չորանալ ու կեղեւ բռնել:

Այդ երկու կերպ է լինում:

Կամ բշտիկների միջի թարախը քաշւում է ծծւում, յետոյ չքանում է, աեղը թողնելով մի կեղտոտ մուգ գոյնով կեղեիկ, կամ թէ չէ — բշտիկները տրաքւում են, դուրս

Թողնում թարախը և նոյնպես ծածկելում գեղնագոյն կամ մուգ կեղևով:

Այս միջոցին էլ տաքութիւնը իջնում է, հիւանդի ընդհանուր ինքնազգացումը լաւանում է, աչքերի ու դէմքի ուռուցքները պակասում են, մաշկի գոյնը քիչ-քիչ բնական է դառնում: Սակայն այս շրջանում բոլր շատ նեղացնում է հիւանդին, որը բորում է մարմինը, իսկ գրանից խուցիկները բորբոքում են, աւելի խոր են ընկնում և աւելի ուշ լաւանում:

Չորս-հինգ օրից յետոյ կեղևները սկըտում են թափուել — մի տեղ վաղ, մի ուրիշ տեղ ուշ, և ընդհանրապէս 16-րդ օրը մարմինը մաքրւում է, միայն բշտիկների տեղերը մնում են մի քանի օր էլ կարմրաւուն բծիկներ, որոնք յետոյ սպիտակում են: Իսկ այն տեղերը, որտեղ բորբոքումն սաստիկ է եղել, գոյանում են սպիւներ—որոնք կազմում են չեչը: Եթէ չեչերը չափազանց շատ են և ձուլւում են իրար, այն ժամանակ գոյանում են մեծ սպիւներ, որոնք ծումում են դէմքը և երբեմն չափազանց անդուրեկան արտայայտութիւն տալիս նրան:

Այսպէս է լինում մարմնի վրայի ցանր: Բայց, ինչպէս ասել ենք, ներսի (այն

Հ.Ա.Ն. ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ
 С.С.Р.А. Публичная Библиотека
 7/11 1922
 ВИАНА, БИШНИКОВА
 Ա. ՍՅԱՍԻ ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ

Նկ. 2.

Չեչների profile արձանն է, որ կանգնած է Լոնդոնում, Կենսաբանական ինստիտուտի սրահում (պարտքով):

է. բերանի, որկորի, ըմպանի, շնչափողի) թաղանթներն էլ են գուրս տալիս:

Տեանենք, թէ ինչ է կատարուում այս տեղերը:

Առհասարակ թաղանթների վրա գուրս տուած պզուկները բշտիկ չեն գառնում, որովհետեւ տաքութիւնից ու մշտական խոնաւութիւնից (որ միշտ կայ մեր ներսը), այս պզուկների վրա մաշկը հալուում է, վեր գալիս ու տեղը մնում են վոմբիկ խոցիկներ, որոնք գործազույն են դառնում: Խոցիկները միանում են իրար ու կազմում են բաւականին ընդարձակ խոցեր: Քիթի ծակերից ու շրթուկներից սկսած մինչև կոկորդը խոցեր կարող են գուրս տալ: Քիթը ներսից երբեմն ուռչում է, այնպէս որ հիւանդը անկարող է լինում ազատ շնչել, իսկ լեզուն բերանում մեծանում է, լցնում բերանը, խոցոտում, նոյնիսկ գուրս ընկնում բերանից: Այս դրութիւնը տաժանելի է դառնում հիւանդի համար, մանաւանդ որ բերանից անդադար թուք է հոսում:

Յաճախ ծաղիկ ունեցողները մեծ դրժուարութեամբ են կուլ տալիս սաստիկ ցաւերի պատճառով: Այդ նշանակում է, որ բշտիկներ են գուրս տուել նաև ըմպանի

ու որկորի մէջ: Իսկ եթէ ձայնը խըպոտած է ու հազ կայ, պէտք է ենթադրել, որ կոկորդն ու շնչափողն էլ են հիւանդացել:

5. ԲԱՐԴՈՒՄՆԵՐ

Յաճախ նոյնիսկ ծանր ծաղկախտը թեթեւ է անցնում և ոչ մի հետք չի թողնում հիւանդի վրա, բայց սակաւ չի պատահում նաև, որ հիւանդութիւնը բարդում է, այսինքն. ծանրանում է նոր երեյթներով:

Յիշենք գլխաւոր բարդումները:

Ականջի բորբոսումն: Քիթի քամակից մի խողովակ է գնում մինչև ականջի խորին մասը: Դա Եւստախեան խողովակն է. նրա մէջ էլ կարող է ծաղիկ գուրս տալ, որից խողովակը բորբոքւում է, յետոյ ականջն էլ է բորբոքւում: Այդ է պատճառը, որ ծաղիկով հիւանդները սաստիկ ականջացաւ են ունենում ու մի քանի օրից յետոյ ականջի թաղանթը (թմբկաթաղանթը) պատրոււում է ու երկար ժամանակ (երբեմն էլ ամբողջ կեանքում) թարախ արտադրում:

Կակորդի բորբոսումն: Ծանր դէպքերում կոկորդի կռճիկները բորբոքւում են,

փթում, թարախակոյտեր կազմում ու խեղ-
դում հիւանդին:

Թոփերի բորբոսումն, երբեմն այնքան
սաստիկ է լինում, որ թոքերի մի մասը փը-
թում է (քաղցկեղ-гангрена). պատահում
է նոյնպէս արիւնհոսութիւն թոքերից:

Երիկամները կարող են նոյնպէս բոր-
բորուել, այն ժամանակ առաջ է գալիս մէզ-
կապութիւն, կամ մէզը շատ սակաւ է ար-
տադրում, երբեմն էլ արնալից է լինում:

Աչիւքը: Չափազանց յաճախ են պատա-
հում աչքերի վնասումներ: Մենք ասել ենք,
որ ծաղիկոտի աչքերը միշտ կարմրած ու ար-
տասուալից են լինում, ցաւում են լուսից:
Յաճախ էլ կոպերն այնքան ուռչում են, որ
աչքերը խուփ են մնում և թարախը, հաւա-
քուելով կոպերի տակը, անդադար գրգռում
ու բորբորում է աչքի խնձորը: Բայց դար-
հուրելին այն է, որ յաճախ թափանցիկ եղջ-
րային թաղանթի (բբի) շուրջը սպիտակու-
ցի վրա խոցիկներ են գոյանում, որոնք կա-
րող են խոր ընկնել, ուտել եղջրաթաղան-
թը և այն ժամանակ աչքը կծակուի ու կդա-
տարկուի. եթէ չծակուի էլ, սպիտակ հաս
կմնայ: Այսպիսով ծաղիկը յաճախ առաջ է
բերում կուրուքիւն, յաճախ էլ երկու կող-

մից, կողերի մի երբորդականը (երեքից մէ-
կը) ծաղիկից է լինում (իսկ հազր աւելի
ևս յաճախ):

Յիշատակելու է այն կորստաբեր ազ-
դեցութիւնը, որ գործում է ծաղիկը յուր-
րեան վրա: Առհասարակ յղի կանանց ծա-
ղիկը շատ աւելի սաստիկ ու վտանգաւոր է
լինում. պատահում են վիժումն ու վաղա-
ժամ ծննդաբերութիւն, իսկ եթէ երեխան
առողջ էլ է մնում, մի երկու օրից յետոյ
վարակում է ծաղիկով, կամ հէնց ծնում
է ծաղիկը վրան:

Կան շատ ուրիշ տեսակ բարդումներ,
որոնց մասին աւելորդ է երկար խօսել: Կա-
սենք միայն, որ կարող են առաջ գալ ան-
դամալուծութիւններ, թուլութիւններ, միւ-
շև անգամ հոգեկան հիւանդութիւններ:

6. ԾԱՂԻԿԻ ՏԵՍԱԿՆԵՐԸ

Մինչև այժմ մենք նկարագրում էինք
ծաղիկի բնական ընթացքը և այն ձևը, որը
ամենից յաճախ է պատահում, բայց այս հի-
ւանդութիւնը զանազան ձևեր է ընդունում:

Ամենից առաջ պիտի զրահենալ, որ եր-
բեմն հիւանդութիւնը հէնց սկզբում կանգ է

առնում, այնպէս որ ժամանակից առաջ, մինչև իսկական ծաղկացանի դուրս տալը, վերջանում է:

Երբեմն բշտիկները միմեանց շատ մօտ են դուրս տալիս, ու տեղ-տեղ կպչում-ձուլում են իրար, այնպէս որ թարախանալու ու կեղևակալման միջոցին գլուխը, վիզը, ուսերը ծածկում են հաստ կեղևով, որի տակ լճանում է թարախը ու առատ դուրս թափում, երբ կեղևները ծակում ենք: Այս ձևը չափազանց փտանդաւոր է:

Աւելի եւս վսակաւոր եւ համաւեա միջոց մահացու է սեւ ծաղիկը: Սա այն ձևն է, երբ մաշկը տեղ-տեղ ընդարձակ արնային գունաւորում է ստանում, յետոյ հիւանդի քթից, բերանից, ստամոքսից, աղիքներից, թոքերից, սրբանից (եակից), մէզի հեա և այլն արիւն է հոսում: Նոյնիսկ բըշտիկները հեղուկը արնախառն է լինում, սև կարմիր գոյն ստանում: Այստեղից է սեւ ծաղիկ անունը:

Ծաղիկը պատկանում է ծանր հիւանդութիւններին, որոշ ձևերը, ինչպէս սև ծաղիկը, համարեա միշտ մահառիթ են, իսկ հասարակ ծաղիկը կարող է սպանել հիւանդին իր բարդութիւններով: Առհասարակ հի-

ւանդութեան սկզբին դժուար է ասել, թէ ինչ էլք կունենայ ցաւը.— թեթև կլինի նա թէ ծանր: Երբեմն ամենածանր կերպով սկսուած ծաղիկը թեթև, առանց բարդումների է անցնում, երբեմն էլ ընդհակառակ: Ընդհանրապէս հիւանդի կազմուածքը մեծ նշանակութիւն ունի: Քանի կազմուածքը ամուր է, այնքան էլ հեշտութիւնոյ է տանում հիւանդութիւնը:

7. ՆՆԱՄՔ

Ծաղիկն այնքան դժուար ու ծանր հիւանդութիւն է, որ հէնց սկզբից պիտի բժշկի գիմել և չասել թէ, Աստու արածն է ու ձեռները ծալած նստել: Զպէտք է մոռանալ, որ ծաղիկն իր որոշ ընթացքն ունի, որ մենք գեղերով չենք կարող կանգնեցնել նրա ընթացքը, ինչպէս և քութէշի կամ տիֆի ընթացքը: Հիւանդութիւնը պիտի իր ճանապարհով գնայ: Բայց մենք մեր խնամքով կարող ենք զանազան բարդութիւնների դէմն անել, կազդուրելով հիւանդին, աշխատելով պահպանել նրա ուժերը, որպէս զի նա կարող լինի կուուելու հիւանդութեան դէմ: Բացի հիւանդին-իրան խնա-

մեղք մենք պիտի մտածենք նաև անողջնե-
րին վարակուելուց փրկելու մասին: Գլ. 2-րդ
խորդով գծածամենա մեծոցն պանձ 14
-հարյուրաց բնասա 11-ով գրված 6-նուսրն

Հիւանդին պիտի պառկեցնել տան ա-
մենարնգարձակ ու ամենալոյս սենեակը, ո-
րից նախօրոք պիտի դուրս տանել կահ-կա-
րասինները, մանաւանդ փափուկները (գոր-
զերը և այլն), թողնելով միայն մի անկո-
ղին, մի սեղան և երկու-երեք աթոռ: Լու-
սամուտները պիտի վարագուրել, որպէս զի
սենեակում մութ լինի, քանի որ հիւանդին
լոյսը անախորժ է: Սենեակի տաքութիւնը
պիտի լինի 15⁰ *): Անկողինը ընդարձակ ա-
րէք, սաւանները ամեն օր փոխեցէք, մա-
նաւանդ երբ հիւանդի մաշկը սկսում է թե-
փոտել:

Ուտելիքը պարզ ու մշնդարար է լի-
նելու և անպատճառ հեղուկ կամ գոնէ ջրիկ:
Ուրեմն կարելի է տալ եփ տուած կաթ,
անխառն կամ թէյով (թէյը ի հարկէ բաց
լինի): Կարելի է տալ նաև նոր, տանը մէ-
րած մածուն: Յետոյ լաւ են թերախորով

*) Սենեակի տաքութիւնը չափում են սրտի ջերմա-
չափով:

ձուն, մսաջուրը, զանազան խիւսեր, կաթ-
նով և այդպիսի կերակուրներ: Հացը քանի-
քիչ լինի, այնքան լաւ. տուէք սպիտակ հաց
 $\frac{1}{4}$ կամ $\frac{1}{2}$ ֆունա օրական: Ծարաւի դէմ
պէտք է խմեցնել լիմոնադ, թթու խմիչք-
ներ, օրինակ. լիմոնով թէյ, նոյնպէս և սել-
տերեան ու սօդայի ջուր:

Չափազանց կարևոր է, որ հիւանդը կապ
չմնայ: Ամեն օր պիտի դուրս գնայ: Եթէ
երկու օր շարունակ կապէ, պէտք է լուծո-
ղական տալ (անգլիական աղ, դառը հան-
քային ջրեր, ձէթ, լուծողական լիմոնադ և
այլն): Եթէ չի ներգործում, գրեթէ (կփա-
տիր) դրէք հասարակ գոլ ջրով կամ սապ-
նաջրով կամ իւզով *): Գրեթէ հեղուկը պի-
տի 14⁰ տաքութիւն ունենայ: Իսկ սրտախառ-
նութեան դէմ, եթէ բժիշկ չկայ անգոս, պի-
տի տալ սասուցի կտորներ, փորին մանա-
նելիս դրէք, տաքայնող փաթեթ կապէք:

Օրը գոնէ երեք անգամ հիւանդի տա-
քութիւնը չափեցէք. — առաւօտը վաղ,
կէսօրին, երեկոյեան: Եթէ տաքութիւնը
բարձր է, բացի բժշկի տուած դեղերը, պի-
տի շփել մարմինը սառը ջրով օրական 3—4

*) Տ. «Մատչ.» № 12 «Մանր խորհուրդներ :

անգամ, կամ իրիվնապահին լողարան դնել 25⁰ ջրի մէջ: Ի հարկէ լողարան դնել ամեն հիւանդի չի կարելի, որովհետեւ հիւանդը կարող է սրտի ախտ ունենալ և նրա վրա սառ լողարանները կարող են վաս ազդել: Հարցրէք բժշկին: Եթէ հիւանդը տանջուով փորացաւերից, կամ անգամների ցաւերից, լաւ է նոյնպէս գոլիկ (25—22⁰) լողարաններ տարբել, ու 10—15 բոպէ ջրի մէջ պահել *): Կարելի է նոյնպէս հիւանդին թաց սաւանի մէջ փաթաթել, լաւ ծածկել ու թողնել 8—10 բոպէ, յետոյ վերցնել, մարմինը չոր շորով շփել ու շապիկ հագցնել:

Շատ դուրս տուած տեղերը (այն է, դէմքը) պէտք է ծածկել: Դրա համար վերցրէք մի կտոր քաթան, թաթախեցէք նշի իւղի մէջ կամ (աւելի լաւը) վրան քսէք բորաւփաղըին (борный вазелинъ) և դրէք դուրս տուածի վրա:

Երբ սկսում է կեղև գոյանալ, ուշադիր եղէք, որ երեխան երեսը չքորի, որովհետև այդ միջոցին ևս սաստիկ քոր է զգում հիւանդը և կարող է պոկել կեղևը, խոցը խոր

* Արտեղ իսկական լողարաններ չկան, պէտք է տաշտի մէջ ջուր լցնել:

զցել, որից ուշ կլաւանայ և լաւանալիս էլ սպիններ կթողնի: Դարձեալ նոյն նշի ու պրովանսի իւղեր և վաղըին պիտի գործ դնել: Բացի այս բոլորը, հիւանդին այս ժամանակ ևս պիտի օրը մի երկու անգամ լողարան նստեցնել 27⁰ ջրի մէջ ու թողնել 20 բոպէ: Եթէ այս բոլոր միջոցները քորը չեն կանգնեցնում, խորհուրդ ենք տալիս մարմինը շփել օղիով կամ ջրախառն օղրկօլօնով (կէսը օղրկօլօն, կէսը ջուր): Ճշմարիտ է, սպիրտը մի քիչ կծծեցնում է մարմինը, բայց այդ շուտ է անցնում և քորը կտրուում է: Երեխաների ձեռները լաւ է զիշերները փաթաթել-կապել մի կտոր տախտակի կամ հաստ կարտոնի վրա, որ չկարողանայ քորել պոռկները:

Բերանը պիտի ողողել բորաթթուաւի (բոր-նայա կիսլօաա) կամ բերթօլետեան աղի, շիբի կամ աղաղի (տանին) լուծուածքով օրական 3—4—5 անգամ: Պէտք է վերցնել մի թէյի գգալ յիշած աղերից մէկից ու հալեցնել մի թէյի բաժակ ջրի մէջ: Իսկ եթէ երեխան անկարող է ինքը ողողել, պէտք է մի բարակ փայտի կամ ձողի վրա բամբակ փաթաթել, թաթախել լուծուածքի մէջ ու քսել բերանը, կատիկը և բմպանը:

Եթէ հիւանդի ձայնը խուզող է դարձել, այդ նշանակում է, որ կոկորդին ուռած է և պէտք է մեծ զգուշութեամբ հետևել բժշկի խորհրդին և թոյլ տալ շնչափողը հատելու (տրախէօտօմիւն անել), որպէս զի հիւանդը կարող լինի այդ նոր ծակով շնչել: Յամենայն դէպս շնչարգելութեան միջոցին վերցրէք մի սպունգ կամ թաշկինակ, թաթախեցէք եռման ջրի մէջ ու դրէք բզին և շուտ-շուտ փոխեցէք:

Սաստիկ գլխացաւի ու գլուխացանքի դէմ գործ է անուս սառցապարկ, որ պէտք է շարունակ գլխին պահել:

Սրանք են այն խնամքը, որ կարելի է տալ հիւանդին այն տեղերում, ուր բժիշկ չկայ: Կրկնում ենք, եթէ տեղում հիւանդանոց կայ, պիտի հիւանդին անմիջապէս այնտեղ տեղափոխել, յամենայն դէպս պիտի բժշկի գիմել:

Անս թէ ինչ պիտի անեն ծնողները հիւանդի համար: Սակայն հիւանդին խնամելով չպէտք է մոռանալ առողջներին, որոնք նոյնպէս կարող են վարակուել ու հիւանդանալ:

Սրանց մասին էլ պիտի մտածել. ամենից առաջ պէտք է բոլոր չպատուաստած-

ներին ծաղիկ պատուաստել, իսկ եթէ վաղուց է ինչ պատուաստած են, նորից անել: Եթէ տան մէջ երեխաներից կամ մեծերից մէկը ծաղիկով բռնուել է, հէնց իսկոյն պիտի կամ հիւանդին հիւանդանոց տանել, կամ առողջներին բոլորին տեղափոխել մի ուրիշ տուն: Եթէ այդ էլ անկարելի է, պէտք է միւսներին բոլորովին հեռացնել հիւանդի տնեակից: Հիւանդի սենեակում միայն նրա մայրը կամ պահողը պիտի մնայ, հիւանդին խնամողը նոյնպէս չպէտք է մտնի միւս տնեակները ու չշփուի առողջների հետ, որպէս զի չվարակի նրանց (մենք վերեն ասացինք, որ մարդ կարող է ինքն առողջ լինել, բայց մի երրորդ անձի վարակել): Հիւանդի արտաթորութիւնները ու փոխածը պէտք է ախտահանել և այնպէս դէն թափել: Ախտահանութեան համար գործ է անուս ի միջի այլոց և կրաջուր: Առողջանալուց 15 օր անց միայն, երբ մաշկը բոլորովին մաքրուել է, կարելի է երեխային դպրոց ուղարկել, ի հարկէ վաղօրօք հարկաւոր է մի քանի անգամ լողացնել, հագուստը փոխել, կացարանը ախտահանել *):

* Ախտահանութեան մասին տ. մեր «Վարակիչ հիւանդութիւնները ու նրանց թոյնը» գրքովը:

ՊԱՏՈՒԱՍՏՈՒՄԸ

ԵՒ ԷԳՈՒՍՐԴ ԶԵՆՆԵՐ

1. ՊԱՏՈՒԱՍՏԻ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆԻՑ

Ամենահին ժամանակներում յայտնի էր, որ ծաղիկը չի կրկնում և ով մի անգամ հիւանդացել է, նա այլևս չի վարակուի, կամ եթէ հէնց վարակուի էլ, հիւանդութիւնը թեթև կանցնի:

Այս հիման վրա սովորութիւն կար, երբ մի տեղ ծաղիկ էր ընկնում, ծնողներն աշխատում էին, որ իրանց երեխաները վարակուեն. դրա համար պառկեցնում էին նրանց այն հիւանդների կողքին, որոնց ծաղիկը քերել է եղել: Երեխաները թեթև կերպով հիւանդանում էին և այդպիսով ազատում էին ծանր վարակումից:

Այս հանգամանքը բնականաբար պիտի ներշնչէր մարդկանց դիտմամբ վարակելու երեխաներին և, պատմաբանների ասելով, դեռ շատ դարեր Քրիստոսից առաջ չինացիներն ու հնդիկները ծանօթ էին պատուաստին:

Ն. Կ. Յ.

Զեններ ծաղիկ է պատուաստւում Վի երեխայի:
Մարմարիով, արձան, կանդնեյրսոմ Եւլօնիում, գործ Մոնտիկերդէ:

Հնդիկները մէջ բրահմիններն էին (հողաբական դասը) պատուաստողները: Նրանք թեթև կերպով նշտարում էին երեխաների թեքը ու կտրուածքին ծաղիկի թարախ էին քսում, որ վերցնում էին հիւանդի բշտիկներից: Պատուաստումը յայտնի էր նաև յոյներին ու հայերին և մի քանի դար մեզնից առաջ ծաղկահատութիւնը արդէն տարածուած էր թիւրքական երկրներում, մասնաւորապէս Կ. Պոլսում: 1717-ին անգլիացոց զեապան Մօնտէգիլի կինը այս քաղաքում պատուաստել տուեց իր աղային և հետը չորացրած պատուաստանիւթ բերեց հայրենիք (Անգլիա):

Այս տիկնոջ շնորհիւ ծաղկահատութիւնը սովորութիւն դարձաւ անգլիական բարձր դասակարգի, նոյնիսկ թագաւորական տան մէջ:

Անգլիայից պատուաստումն անցաւ ուրիշ երկրներ և Ռուսիա: Առաջին պատուաստողը Ռուսաստանում ինքը կայսրուհի Եկատերինա II-րդն էր, որը Անգլիայից մեծ փառքով ու խոշոր վարձատրութեամբ բերել տուեց մի պատուաստող և իրան ու թագաժառանգ Պաւլին պատուաստել տուեց: Պատուաստը վերցրին մի աղ-

քառ ընտանիքի աղայից, սրին Կայսրուհին ազնուականութիւն պարգևեց *):

Այսպէս ուրեմն, առաջու ա ժամանակները պատուաստումը կատարում էին մարդից մարդի, այսինքն. իսկական ծաղիկով հիւանդացածի բժշկների քարախով, — է հարկէ, ընտրում էին թեթև հիւանդներին:

Այս ձևի պատուաստումն ինքն ըստ ինքեան վտանգաւոր էր: Պատուաստածները ջերմում էին, նրանց ամբողջ մարմինը դուրս էր տալիս, ինչպէս իսկական ծաղիկի ժամանակ և 300 պատուաստածից մէկը մեռնում էր: Բացի այդ, ակներև եղաւ, որ թարախի հետ կարելի էր պատրաստել նոյնպէս և ուրիշ հիւանդութիւններ, օրինակ. սիֆիլիս, եթէ այն հիւանդը, որի բշտիկներից պատուաստ էին վերցնում, սիֆիլիս ունէր: Եւ շատ պատուաստածներ վարակուել էին սիֆիլիսով: Յետոյ տեսան, որ պատուաստի միջոցով ծաղկախտը աւելի ևս տարածուեց, որովհետև այդ պատուաստածներն էլ իրանց

*) Թէ որքան քարձր էր գնահատում ծաղկապատուաստումը, այդ ցոյց է տալիս այն հանդամանքը, որ Անգլիայից հրահրած ծաղիկ կտրողը ստացաւ Եկատերինա Պայսրուհուց 60,000 ռ. վճար, 25,000 տարեկան թոշակ և իսկական խորհրդակցի տիտղոս:

շուրջը ծաղիկ էին տարածում. — չէ՞ որ պատուաստածներն էլ, ինչպէս իսկական հիւանդներ, կարող էին ուրիշներին վարակել: Եւ, յիրաւի, 18-րդ դարում հիւանդութիւնը սարսափելի ծաւայ ստացաւ և այնպիսի աղէտ դարձաւ, որ շատ երկրներում օրէնքով արգելուեց այդ ձևի ծաղկահատութիւնը:

Իսկական անվրաս պատուաստումը զրանուեց մեզնից մի դար առաջ, Ջեննեիի ջանքով:

2. ԿՈՎԻ ԾԱՂԻԿԸ

Վաղուց անասնապահները նկատած էին, որ կովերի պսակների վրա դուրս են սալիս մի սեռակ բօսիկներ, որոնք շատ նման են մարդի ծաղիկի բօսիկներին, նկատուած էր նոյնպէս, որ յանախ այսպիսի կովեր կրողների մասերի վրա նոյնպէս դուրս են սալիս նոյն ձևի բօսիկներ: Գլխաւորն այն է, որ ուրիշ ոչ մի տեղում ոչինչ չէր երեւում վարակուածի վրա. յետոյ վարակուածը ոչ ջերմ էր ունենում, ոչ ուրիշ որ և է հիւանդական երևոյթ: Մի խօսքով, սա մի տեսակ հիւանդութիւն էր, որը նման էր

ծաղիկին և այդ նմանութեան պատճառով էլ կոչուեց կովի ծաղիկ: Կովի ծաղիկը զանազանում է իսկականից նրանով, որ ցանը դուրս է տալիս միմիայն կովի ստինքների վրա:

Բացի այդ, մարդիկ նկատել էին և այն զարմանալի բանը, որ այն կով կրողները, որոնց ձեռներին դուրս էր տուել կովի ծաղիկը, այլ եւս իսկական ծաղիկով չէին վարակում: Երբ համաճարակ էր ընկնում երկիրը ու չորս կողմը մարդիկ հիւանդանում մեռնում էին, այդ վարակուածները առողջ էին մնում:

Ամենքը տեսնում էին, որ կովից վարակուողները այլ ևս չեն հիւանդանում իսկական ծաղիկով, տեսնում էին ու անցնում, և ծաղիկը շարունակում էր ճարակել մարդկութիւնը: Մի մարդ միայն կանգ առաւ, լաւ մտածեց ու զննեց իր տեսածն ու լսածը և մի փրկարար միտք յղացաւ նրա գլխում, միտք, որը պիտի փրկէր մարդկութիւնը ծաղկախտի ճիրաններից:

Սա էդուարդ Ջեննեին էր:

ԷՒՌՈՒԱՐԴ ԶԵՆՆԵՐ

Էդուարդ Զենները քահանայի որդի էր. նա ծնունդից Անգլիայում, Բեքլլէյ փոքրիկ քաղաքում, 17 մայիսի 1749 թվին։ Փոքրիկ էդուարդը շատ վաղ որբ մընաց, կորցնելով իր ծնողներին։ Նրա մեծ եղբայրը տունեց էդուարդին ծխական դրարոց; որտեղ 13 տարեկան հասակում նա աւարտեց իր դասընթացը և այդ ժամանակից վճռեց բժշիկ դառնալ, որովհետև չափազանց մեծ սէր ունէր դէպի բնական գիտութիւնները։

Այդ ժամանակները բժշկականութիւն ուսանելու համար աշակերտ էին մտնում սի որ և է յայտնի բժշկի մօտ։ Զեններին վիճակունեց աշակերտ մտնել վիրաբոյժ Լուգլովի մօտ և այդ էր, որ որոշեց նրա ապագայ փառքը։

Մէկ օր Լուգլովին դիմում է մի գեղջկունի իր սկարութեան համար խորհուրդ հարցնելու։ Վիրաբոյժը յայտնում է նրան, որ նա ծաղկախտ ունի և կինը, այդ լսելով, բացականչում է. «Անկարելի է, որ ես ծա-

ղիկ ունենամ, ես կովի ծաղիկ եմ հանել»։ Գիւղացի կնոջ այս կտրական բացականչութիւնը մեծ տպաւորութիւն թողեց պատանու վրա։ Նա մտածեց։ «Յայտնի է, որ վարակուողները կովի ծաղիկով թեթև կերպով են հիւանդանում և երբէք չեն մեռնում։ Այս կնոջ բացականչութիւնն էլ ցոյց է տալիս, որ, ժողովրդի կարծիքով, ով հիւանդացած է եղել կովի ծաղիկով, նա այլ ևս չի վարակուի իսկական ծաղիկով։ Եթէ ժողովրդի այդ կարծիքը ճիշտ է, ուրեմն երէտ առողջ մարդի կովի ծաղիկ պահուածեմ, ևս այլ եւ չի վարակուի իսկական ծաղիկով»։

Քսան տարեկան հասակում էդուարդը տեղափոխուեց Լոնդօն և մտաւ աշակերտ այն ժամանակուա մեծագոյն գիտնական և վիրաբոյժ պրօֆեսօր Զօն Հընտերի մօտ։ Նա յայտնեց իր մտքերը մեծ գիտնական ուսուցչին և լսեց նրանից հետևեալ խօսքերը, որ երբէք չմոռացաւ իր կեանքում.

«Իրտեցէք և փորձեր արէք, ասեց Հընտերը, համբերութիւն ունեցէք, զսպեցէք ձեզ, եղէք ճշտասէր և խստապահանջ դէպի ձեզ—ինքներդ»։

Պարզ գեղջկունիին ու հանճարեղ գիտ-

նականը—մէկը իր գոեհիկ պարզութեամբ ու անասան համոզմունքով, միւսը մեծ խորիմաստ զգուշութեամբ—բացեցին էգուարդ Ձեների աչքերը ու քաջալերեցին նրան շարունակելու իր մեծ գործը:

Եւ այդ մարդը հրաժարուեց իրան առաջարկած մեծ պաշտօններից, մնաց գիւղում իբրև համեստ գիւղական բժիշկ, ապրեց գիւղացու հետ, որ մօտ լինի իր փայփայած գործին, քանի որ գիւղերում միայն կարելի է ուսումնասիրել կովի ծաղիկը ու փորձեր անել: Բժիշկները ծաղրում էին նրան, ասում էին, որ նա անասունի հիւանդութիւն պատուաստելով, անասուն է դարձնում մարդի, շատերը յարձակւում էին նրա վրա, հալածում նրան: Բայց նա անասան ու յամառ շարունակում էր իր աշխատանքը և մշակում էր պատուաստի խնդիրը:

1796 թւի մայիս ամսի 2-ը մի նշանաւոր թուական է մարդկութեան համար, որովհետև այդ պատմական օրն էր, որ 47 տարեկան Ձենները բժիշկների ու հանդիսականների ներկայութեամբ իր առաջին պատուաստան արաւ Ձէմս Ֆիլպս անունով մի 8 տարեկան ազայի վրա:

Այս նկարը ցոյց է տալիս այդ պատմական բուսէն: Աջ կողմը դուք տեսնում էք մի գիւղացի կին, որը ձեռք կապում է: Այս կինը կովի ծաղիկ էր ստացել ձեռին և հէնց այդ բշտիկներից էր վերցրել Ձենները իր

առաջին պատուաստի հիւթը: Տեսէք ինչ զարմացած և վախեցած դէմք ունին ներկայ եղողները:

Ուրեմն էգուարդ Ջենները իր առաջին պատուաստման համար պատուաստի հիւթը վերցրեց ոչ թէ իսկական ծաղկաբշտիկներէց, այլ կովի ծաղիկից: Յետոյ նա անմիջապէս կովից չվերցրեց պատուաստը, այլ կովի ծաղիկով վարակուած մի կնոջից, որ միեւնոյն է, որովհետեւ կովի ծաղիկը պահպանուած է իր գորութիւնը մարդի միջով անցնելով: Ուրիշ խօսքով. Ջենները ապացուցեց, որ եթէ կովի ծաղիկը կովից պատուաստեն մարդի, սրանից մի ուրիշին, երկրորդից երրորդին եւ այլն, եւ յետոյ վերջինի բօսիկներից վերցնեն քարախր ու պատուաստեն մի ստուղջի, դարձեալ կպաշտպանեն նրան վարակումից: Այդպէս էլ արեց Ջենները:

Բայց դառնանք մեր պատմութեան:

Այս առաջին փորձը շատ յաջող անցաւ. երեխան բոլորովին առողջ մնաց:

Այժմ մնում էր համոզուել, որ հիմի այդ տղան ապահովուած է իսկական ծաղիկից, այսինքն. որ նա այլեւ չի հիւանդանայ այդ հիւանդութիւնով:

Ջենները համոզուած էր, որ փոքրիկ Ֆիպսը չի վարակուի իսկական ծաղկախտով, բայց հարկաւոր էր ապացուցել այդ, որ ուրիշներն էլ հաւատան, և յուլիսի 1-ին նա իր երկրորդ փորձն է անում, որը միանգամայն արդարացրեց նրա սպասելիքը:

Նորից ծաղիկը կոտորած էր անում երկրում: Ջենները բնական ծաղիկի թաքախից պատուաստեց իր փոքրիկ Ֆիպսին և սպասեց:

Նա մի քանի օր զիշեր-ցերեկքուն չունէր ու սրտատրոփ սպասում էր փորձի ելքին: Պիտի արդարանային արդեօք իր այդքան տարիների փայփայած յոյսերը, պիտի առնող մնար մանուկը, թէ պիտի ծաղիկ ընկնէր ու տապալէր իր յոյսերը:

Եւ, յիրաւի, այդ փորձը պիտի որոշէր պատուաստի խնդիրը: Եթէ տղան հիւանդանար, դա ապացոյց կլինէր, որ կովի պատուաստը չի փրկում մարդին վարակումից և այն ժամանակ, ի հարկէ, ամեն ինչ վերջացած էր Ջենների համար: Նրա բազմաթիւ թշնամիները կհրճուէին:

Իսկ եթէ յաջողուէր, եթէ երեխան առողջ մնար. չէ որ այն ժամանակ դա կատարեալ յաղթութիւն կլինէր և ծաղիկը,

այս սոսկալի ախար, սանձած կլինէր...

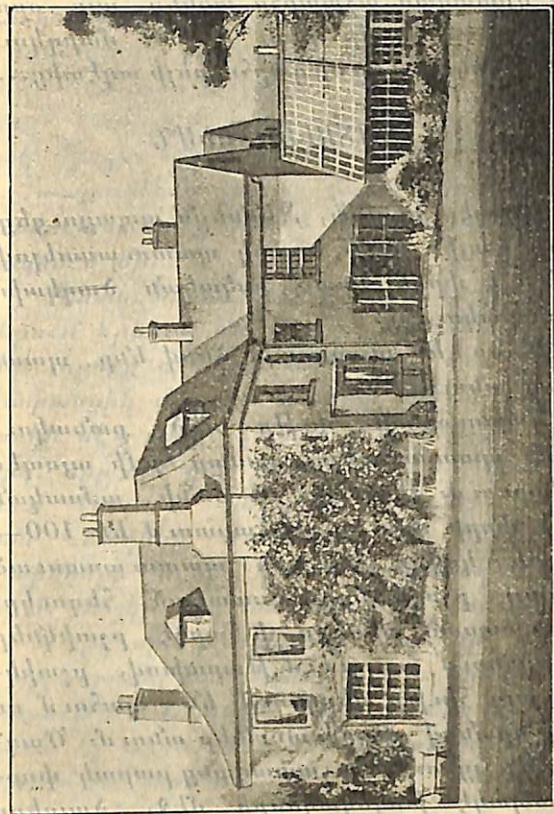
Եւ Ջենները երեք օր աննկարագրելի յուզմունքի մէջ էր...

Անցաւ երեք օր, Ջենները ազատ շունչ քաշեց. — երեխան առողջ էր մնացել...

«Իրիչն անկարող է նկարագրել այդ մարդու անսահման երջանկութիւնը, ասոււմ է մի պատմաբան, որովհետեւ իրագործոււմ էին նրա ամենանուիրական ցնորքները, ցընորքներ, որոնք նրա կեանքի ամբողջ նպատակն ու իմաստն էին կազմում»:

Այսպէս, գիւղական հասեստ բժիշկը անխոնջ աշխատանքի ու տոկունութեան շնորհիւ իր դարի ամենամեծ մարդկանցից մէկը գառաւ: Նրա փառքը տարածուեց ամբողջ աշխարհ, և ամեն կողմից մարդիկ գալիս էին այդ հերոսի երեսը տեսնելու, նրա ձեռք սեղմելու: Թագադիր ինքնակալներ բազմ էին համարում Ջեններին տեսնելու ու նրա խնդիրները կատարելու: Նա հասել էր մի այնպիսի փառքի, որին չի հասել գուցէ ոչ մի բժիշկ իր կենդանութեան ժամանակ: Հռչակուած ու փայփայած ամենքից, նա մեռաւ 1823 թ. յունուարի 26-ին:

Տիկ. 5.

Տիկ. 5. Գիւղական հասեստի 26 յունուարի 1823 թ.

1896-ին լրացաւ առաջին հակածադ-
կային պատուաստի հարիւրամեակը, և ամ-
բողջ գիտական աշխարհը տօնեց այդ օրը,
որովհետև ճիշտ մի դար առաջ մարդկու-
թիւնը փրկուեալ էր մի գարնուրեղի ազէտից...»

3. ՊԱՏՈՒՍԱՏՈՒՄՆ

Այսպէս ուրեմն, Ձեռներն ապացուցեց,
որ երեխային կովի ծագիկ պատուաստելով,
կարելի է փրկել նրան իսկական ծագիկախ-
տի վարակումից:

Մենք ևս այսօր այդ ձևով ենք պատ-
ուաստ անում:

Պատուաստի հիւթը մեծ քանակու-
թեամբ պատրաստելու համար հիմի այսպէս
են վարուում: Մատաղ, մի քանի ամսական
հորթի փորի վրա պատուաստում են 100—
150 տեղ կովից կամ նոր պատուաստուած
երեխայի բշտիկներից ստացած հեղուկը:
Պատուաստած տեղերը, ի հարկէ, բշտիկներ
են գոյանում ու լցում թարախով, բշտիկ-
ների այդ հիւթը վերցնում են պահում ու
յետոյ նրանով պատուաստներ անում: Ծագ-
կահիւթը լցնում են չափազանց բարակ փոք-
րիկ ապակէ խողովակների մէջ, ծայրերը
զմուում ու պահում: Այս ձևով էլ ուղար-
կում են գանազան տեղեր:

Տեանենք, ինչպէս են պատուաստում:
Տարուա ամենապար ժամանակն է գա-

րունը ու առունը: Շորերին չի կարելի պա-
տուաստել, թէև բարձր տեղերում կարելի
է, որովհետև այն տեղերը շոգ չի լինում:
Առհասարակ պատուաստում են երեխաներին
2 ամսական հասակից մինչև 1 տարին,
իսկ համաճարակների ժամանակ անելի
վաղ: Կարելի է պատուաստել այն ժամա-
նակ միայն, երբ երեխան բոլորովին առողջ
է. տաքութիւն չունի, փորը կանոնաւոր է:
Պատուաստելուց առաջ երեխային լաւ լո-
ղացնում են:

Պատուաստումի 4-րդ օրը ծակած տե-
ղերում երևում են փոքրիկ կարմիր պզուկ-
ներ, որոնք օրէ ցօր մեծանում են, լցում
թափանցիկ մաքուր հիւթով: Միւս օրը պը-
զուկի մէջ տեղը գոյանում է փոքրիկ բըշ-
տիկ, որը օրէ ցօր մեծանում է ու փոս ընկ-
նում (պոքս), ինչպէս տեսանք իսկա-
կան ծագիկի ժամանակ: 7—8-րդ օրը
բշտիկների շուրջը կարմիր շրջանակ է կազ-
մում, մաշկը այդ տեղերում քիչ ուռչում է:
9—10-րդ օրը բշտիկների հեղուկը սկսում
է պղտորուել ու գեղնել և այդ օրերը քիչ
տաքութիւն է տալիս, որը առանց բժշկու-
թեան էլ անցնում է. 10-րդ օրը բշտիկներն
սկսում են չորանալ և մինչև 14-րդ օրը
ծածկուում են կեղևով, որոնք 3—4 շաբա-
թուա մէջ պոկուում են—ընկնում:

Որպէս զի պատուաստը յաջողուած
համարուի, անպատճառ պէտք է գոնէ եր-

կու սեղ լաւ «բունի», այսինքն, երկու կանոնաւոր բժշիկ գոյանայ: Եթէ միայն մէկն է հասնում, կարելի է նրանից հիւթ վերցնել և մի ուրիշ տեղէլ պատուաստել:

Պասուասել կարող են միմիայն բրձիկը կամ հմոս պասուասողը, որոնք առանձին քննութիւն են տալիս, պարապած են լինում որևէ բժշկի մօտ և վկայագրեր ունեն նրանից: Այս է պահանջում օրէնքը *):

Մեզ մօտ այդ դժուար գործը կատարում են դեռ ևս դալլաքները, որոնք իրանց կեղտոտ նշտարով, վատ ծաղկահիւթով, անմաքուր ձեռներով շատ բարդութիւնների պատճառ են դառել:

Եւ, յիրաւի, բժշկի ձեռով կատարած պատուաստը միշտ անվտանգ է անցնում, որովհետև նա այդ անում է մաքուր կերպով և այնպէս, ինչպէս պատուիրում է զիտութիւնը: Այնինչ դալլաքների արածը յաճախ խեղճ երեխաների մահուան պատճառ է դառնում: Ես տեսել եմ երկու երեխայ, որոնք կարմիր քամի էին ստացել դալլաքի պատուաստից: Նրանցից մէկը վախճանուեց:

Խնամք պասուասոււից յետոյ պիտի բաց թողնել թևիկը մի երկու րոպէ, որպէս զի չորանայ, և ապա հազցնել մաքուր շապիկ: Շապիկի թևը

*) Երոզական երկրներում պատուաստողներ մասապէս բժիշկներ են.

պիտի լայն լինի, որ հեշտութեամբ յետքաշուի: Եթէ պատուաստողը կվախենայ, մի գուցէ պատուաստը կեղտոտեն, նա վրան կապ կընի:

Առաջին օրերը ոչինչ չպէտք է փոխել երեխայի սովորութիւնները մէջ. պէտք է կերակրել և առհասարակ պահել նոյն ձևով, ինչ որ առաջ, միայն պէտք է լաւ հետևել որ փորը միշտ կանոնաւոր լինի: Չորս-հինգ օր պատուաստումից յետոյ պիտի շարունակել լողացնելը. — սխալ է այն կարծիքը, թէ ջուրը պասուաստին վնաս է: Միևնոյն ժամանակ պիտի չափել երեխայի տաքութիւնը և, երբոր կսկսի բարձրանալ, դադարեցնել լողացնելը, բայց այնուամենայնիւ պէտք է ամեն օր մարմինը դոյ ջրով շփել, որ մաքուր լինի: Իսկ երբ կեղևները կկոշտանան, նորից պէտք է սկսել լողացնելը:

—

Այսպէս է արւում ծաղկահատութիւնը, որը փրկում է երեխային իսկական ծաղիկով հիւանդանալու մեծ վտանգից:

Մակայն այս պաշտպանութիւնը գնալով նուազում է և, 8—10 տարի պատուաստից յետոյ մենք էլի կարող ենք հիւանդանալ իսկական ծաղկախտով: Այդ հիման վրա պատուաստումը պիտի կրկնել 8—10 տարին մի անգամ: Ընդհանրապէս երեք անգամ պիտի պատուաստել. մէկ ծննդեան առաջին ամիսներում, մէկ—երեխան դպրոց տալիս (8—10 տարեկան), մէկ էլ զինուո-

ՀԱՍՏՆՆԵՐԻ ԳՐԱԳՐԱՐԱՆ
 ЦЕНТРАЛЬНАЯ БИБЛИОТЕКА
 7/11 1922
 11
 11
 11

ապրուիստիանից առաջ (20—21 տ.): *) Իսկ
 առաջադրականների ժամանակ—խսկոյն:

Սա կրկնապատասխանումն է

Այսպէս ուրեմն, գիտութիւնը տուել է
 մեր ձեռքը մի գորեղ միջոց մեր գաւակնե-
 ըին մահից, այլանդակուելուց, հարիւր տե-
 սակ ցաւերից, կուրութիւնից փրկելու հա-
 մար: Հարիւր տարի է անցել այդ օրից, երբ
 ապացուցուեց փառաւոր կերպով, որ պա-
 տուաստումը պահպանում է մանկան իսկա-
 կան ծաղիկի վտանգից, և մենք հայերս գեռ-
 չենք հասկացել դրա մեծ նշանակութիւնը.—
 ու մեր գիւղերում մանուկները մեռնում
 են ու մեռնում...

Չէ որ սա էլ մի աղէտ է: Չէ որ պի-
 տի կռուել դրա հետ ևս, մանաւանդ որ
 կռուելը ու յաղթելը դժուար չէ, քանի որ
 մեր ձեռքին մի գորեղ միջոց կայ—պատաս-
 անմը: Քահանաները թող քարոզեն տաճա-
 րից, ուսուցիչները ու բոլոր բանիմաց ու հաս-
 կացող մարդիկ թող հասկացնեն ժողովրդին
 պատուաստման անհրաժեշտութիւնը, և մենք
 փրկած կլինենք մեր երեխաներին ծաղիկից!..

Երկու խօսքով կասենք, որ ջրծաղիկը ոչ մի
 կապ չունի իսկական ծաղիկի հետ: Սա բոլոր-
 ուղիս ուրիշ հիւանդութիւն է, և ջրծաղիկ ըն-
 կածը կարող է իսկական ծաղիկ էլ ստանալ:

*) Այսպէս է պահանջում գերմանական օրէնսդրու-
 թիւնը:

Կրտսմսեա նկարագարդ հանդէս 4- 6 նոյնպէս
նկարագարդ գրքոյկներով.

Տարեկան բաժանորդագրինն է 2 ո. 50 կ.

Արտասահմանում. . . 10 Ֆր. կամ 3 1/2 ո.

Հասցէն. Тифлисъ, редакция «Арогджапаикъ
Тертъ».

Արտասահ. Tiflis. Redaction «Arogdjapahik Tert»

Գ-ր. վ. Արժուևու հրատարակութիւնները.

- 1) Ժանտախտ (մի քանի օրինակ միայն) 20 կ.,
 - 2) Խօրերայի մասին (սպառուած), 3) Խօրերա 5 կ.,
 - 4) Հիպնոտիամ, հատ. I. (սպառուած) 25 կ.
 - 5) Հիպնոտիամ, հատ. II. 15 կ., 6) Դպրոցա-
կան առողջապահութիւն (պատկերագարդ) 50 կ.
 - 7) Առողջ երեխաների խնամատարութիւն 25 կ.
 - 8) Սիֆիլիս, Կակուզ շահկը, Սուսունակ 25 կ.
 - 9) Թշուառների բարեկամ բժիշկ Հասզ 20 կ.
 - 10) Ամուսնութիւն 75 կ.
 - 11) Աղջիկ (առողջ. և բարոյագիտակ. էտիւզ) 75 կ.
N° 1.	ՄԻ ԽՄԻՐ, Երկ. տ. (նկարներով) 5 կ.
N° 2.	ՎԱՏ ՅԱԻ (նկ.) 6 կ.
N° 3.	ՎԱՐԱԿԻԶ ՀԻԻԱՆ ԴՈՒԹԻԻՆՆԵ-
ԲԸ ԵՒ ՆՐԱՆՑ ԹՈՅՆԸ (23 նկ.) 15 կ.
N° 4.	ԹՈՒԲԱԽՏ ԿԱՄ ԲԱՐԱԿԱՅԱԻ (նկ.) 10 կ.
N° 5.	ԴՈՂԷՐՈՅՔ ԿԱՄ ՄԱԼԱՐԻԱ (նկ.) 5 կ.
N° 6.	ԻՆՖԼՈՒԷՆՅԱ ԿԱՄ ՆՈՐ ՅԱԻ (նկ.) 3 կ.
N° 7.	ՄԻ ԽԵԻՐ. 5 կ.
N° 8.	ՆՈՐԱԾԻՆ ՄԱՆՈՒԿՆԵՐԻ ՀԻ-
ԻԱՆ ԴՈՒԹԻԻՆՆԵՐԸ (նկ.) . . . 5 կ.
N° 9.	ՎԱՏ ՅԱԻ ԿԱՄ ՍԻՖԻԼԻՍ, Երկրորդ
հրատարակութիւն Ա. մասն (9 նկ.) 20 կ.
N° 10.	ՎԱՏ ՅԱԻ ԿԱՄ ՍԻՖԻԼԻՍ Բ. մասն 15 կ.
N° 11.	ԾԱՂԻԿ ԵՒ ՊԱՏՈՒԱՍՏ . . . 15 կ.

ԴՐՈՒՄ ԳՐԱՅԵՐԸ